

فصل‌نامه‌ی داروهای گیاهی

journal homepage: www.jhd.iaushk.ac.ir

بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی شهرستان سیرجان استان کرمان

فریبا شریفی فرا^۱، عابد کوهپایه^{۲*}، محمد مهدی متقی^۳، آرزو امیرخسروی^۴، الهام پور محسنی نسب^۵

۱. دانشیار گروه فارماکوتکنولوژی دانشکده‌ی داروسازی دانشگاه علوم پزشکی کرمان، کرمان، ایران؛

۲. عضو باشگاه پژوهشگران جوان دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان، کرمان، ایران (* مسئول مکاتبات: abed_vet80@yahoo.com)؛

۳. استادیار دانشکده‌ی شیمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان، کرمان، ایران؛

۴. دانشجوی کارشناسی ارشد سیستماتیک دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز، شیراز، ایران؛

۵. دانش‌آموخته‌ی دانشکده‌ی دامپزشکی دانشگاه چمران اهواز، اهواز، ایران؛

چکیده

مقدمه و هدف: با توجه به این‌که اطلاعات سنتی درباره‌ی گیاهان، اساس تولید محصولات و داروهای طبیعی طبی جدید است و افراد سال‌خورده و مسن شهرهای باستانی، دارای اطلاعات مفیدی درباره‌ی خواص دارویی این گیاهان هستند و با مرگ این افراد، بخشی از این دانش سنتی، به سرعت نابود می‌شود، بنابراین به نظر می‌رسد که ثبت و ضبط این اطلاعات بسیار ضروری باشد. هدف از این تحقیق، بررسی و پژوهش در مورد اتنوبوتانی گیاهان دارویی مردمان بومی شهرستان سیرجان است تا از این طریق بتوانیم با آداب، رسوم و نحوه‌ی استفاده از گیاهان دارویی در این منطقه آشنا شویم.

مواد و روش‌ها: در این تحقیق، ابتدا منطقه‌ی مورد بررسی، توسط نقشه‌های جغرافیایی به بخش‌های مختلفی تقسیم و سپس با استفاده از پرسش‌نامه‌ی تهیه شده، اطلاعات افراد بومی منطقه در زمینه‌ی استفاده از گیاهان دارویی، از قبیل موارد مصرف، نحوه‌ی استفاده و قسمت مورد استفاده‌ی گیاهان جمع‌آوری گردید. بعد از آن، گیاهان رویت‌شده در مناطق مختلف، جمع‌آوری گردید و پس از خشک‌کردن و تهیه‌ی نمونه هرباریوم آن‌ها، برای شناسایی به دانشکده‌ی داروسازی دانشگاه علوم پزشکی کرمان منتقل شدند.

نتایج و بحث: در نهایت ۷۹ گونه‌ی گیاه دارویی از مناطق مختلف سیرجان جمع‌آوری و پس از شناسایی نمونه‌ها اطلاعات مربوط به هر یک از این گیاهان، ثبت گردید. به دلیل تفاوت فرهنگ استفاده از گیاهان دارویی در بین مردم بومی منطقه‌ی سیرجان با سایر مناطق کشور و تفاوت در موارد استفاده‌ی گیاهان مختلف و وجود برخی گیاهان خاص در این منطقه، نتایج قابل توجهی در زمینه‌ی دانش بومی مردمان این منطقه در استفاده از گیاهان دارویی به دست آمد.

توصیه کاربردی /صنعتی: با توجه به بالا بودن اهمیت گیاهان دارویی منطقه‌ی سیرجان، نتایج این تحقیق و پژوهش‌های علمی آن، می‌تواند زمینه‌های مناسبی را برای استفاده‌ی بهتر و علمی‌تر از گیاهان دارویی برای تولید فرآورده‌هایی با اثر بخشی بیش‌تر و مضرات کم‌تر، فراهم آورد.

شناسه‌ی مقاله

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۹/۷/۲

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۹/۸/۶

نوع مقاله: پژوهشی

موضوع: اتنوبوتانی

کلید واژگان:

- ✓ گیاهان دارویی
- ✓ اتنوبوتانی
- ✓ طب سنتی
- ✓ داروسازی سنتی

بیشتر از جنس ماسه‌ای، آهک‌های شیستی، تشکیلات نمکی، آهک‌های خاکستری و آهک‌های کریستالیزه است. شهرستان سیرجان از دیرباز مورد توجه باستان‌شناسان و مورخان نیز بوده است. بنابراین با توجه به اهمیت این شهرستان به عنوان یکی از قطب‌های کشاورزی و دامداری استان کرمان و نیز به دلیل اهمیت شهرستان سیرجان، به عنوان شاهراه ارتباطی شمال و جنوب کشور و سابقه‌ی دانش مردمان این دیار از گیاهان دارویی و عدم وجود منابع معتبر علمی در این زمینه، تحقیق پیرامون طب سنتی در این منطقه بیش از پیش ضروری است. اگرچه اطلاعات و منابع معتبری در زمینه طب سنتی و استفاده از گیاهان دارویی در منطقه سیرجان وجود ندارد، اما دست نوشته‌هایی در خصوص استفاده و بهره‌گیری بومیان این منطقه از گیاهان دارویی هنوز باقی است.

هدف از انجام این تحقیق دو نکته‌ی مهم است:

۱. بررسی دانش بومی مردم سیرجان در خصوص استفاده از گیاهان دارویی
۲. تعیین گونه‌های مختلف این گیاهان در منطقه سیرجان

۲. مواد و روش‌ها

در ابتدای کار و برای بررسی‌های مقدماتی، نقشه‌های جغرافیایی منطقه، در مقیاس ۱:۳۰۰۰۰۰۰ از بخش GIS سازمان تحقیقات جهاد کشاورزی استان کرمان تهیه و مورد بررسی قرار گرفت. نوع پوشش گیاهی و تراکم آن در منطقه شناسایی و طبق جدول زمان‌بندی به منطقه مراجعه و پس از تعیین ارتفاع محل رویش هر گیاه مشخص و گونه‌های مختلف گیاهی منطقه شناسایی و جمع‌آوری شد. در مواردی که گیاهان مورد استفاده‌ی بومیان با نمونه‌های جمع‌آوری شده، مطابقت نداشت، برای جمع‌آوری دقیق‌تر، از بومیان منطقه کمک گرفته شد. سپس از افراد باتجربه در زمینه‌ی طب سنتی، پرسش‌هایی در رابطه با این گیاهان انجام گرفت و اسامی محلی گیاهان به همراه موارد مصرف، نحوه و قسمت مورد استفاده‌ی گیاهان یادداشت گردید. در نهایت گیاهان به دست آمده، برای شناسایی و رده‌بندی علمی به مرکز هرباریوم دانشکده‌ی داروسازی دانشگاه علوم پزشکی کرمان منتقل گردیدند.

۳. نتایج و بحث

به طور کلی در این بررسی، ۷۴ گونه گیاه دارویی از منطقه‌ی مورد بررسی، جمع‌آوری و با استفاده از منابع موجود شناسایی شدند (Velasco & Goffman, 1999; Reching, 1963; Mozaffarian, 1996; Mozaffarian, 2003; Daftare et al., 2002; Iranian Herbal Pharmacopoeia (IHP), 2002; Zargari, 1997; Emami, 2003; Valnet, 2002; Omidbaigi, 2000; Fleming, 1998; Ray et al., 2004;

۱. مقدمه

از هزاران سال پیش، بشر از مواد طبیعی به عنوان یکی از منابع مهم برای درمان بیماری‌ها استفاده می‌کرده است. گیاهان همیشه نقش مهمی را در درمان و سلامت جوامع بشری ایفا کرده‌اند. اطلاعات مربوط به استفاده از گیاهان دارویی در طول سالیان متمادی از نسلی به نسل دیگر منتقل شده‌است، اما انتقال این اطلاعات از افراد مسن به افراد جوان ممکن است آن‌ها را دستخوش تغییرات شدیدی کند (Anyinam, 1995; Heinrich, 2000; Lev & Amar, 2000). بنابراین برای جلوگیری از این مسأله، ثبت دانسته‌های این افراد، ضروری است (Anyinam, 1995; Heinrich, 2000; Lev & Amar, 2000). علاوه بر این علاقه به طب سنتی و استفاده از گیاهان دارویی در سالیان اخیر نیز افزایش یافته است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که طب سنتی دارای منابع با ارزشی برای درمان بیماری‌های مختلف است.

کشور ایران دارای پیشینه‌ای طولانی در زمینه‌ی طب سنتی و استفاده از گیاهان دارویی در درمان بیماری‌ها است. غنی بودن فلور گیاهی کشور ایران و دانش بالای ایرانیان در استفاده از گیاهان دارویی، وجود مراکز علمی معتبر در شهرهای اصفهان، شیراز، ری و وجود منابع علمی معتبر از قبیل کتاب قانون ابن سینا و نیز دانشمندان شهیری چون ابوعلی سینا و رازی که طبابت با گیاهان دارویی را در بین مردمان ایران رواج دادند و نیز علاقه‌ی توأم ایرانیان به گیاهان دارویی، ضرورت توجه به این علم را دو چندان می‌کند (Salehi Surmaghi, 1992). با توجه به این‌که استفاده از گیاهان دارویی در مکان‌های مختلف دارای آداب، رسوم و روش‌های متفاوتی است، بالطبع روش‌ها و موارد مصرف این گیاهان دارویی در مناطق مختلف نیز متفاوت است. استان کرمان با توجه به تنوع آب و هوایی زیاد، دارای پوشش‌های گیاهی مختلفی است که تاکنون مناطق مختلفی از آن چون بیدخون، قلعه عسکر بردسیر، ده بکری بم، چترود، جوپار، کوهپایه و جیرفت، توسط محققان مختلف از نظر وجود گیاهان دارویی بررسی شده است.

شهرستان سیرجان منطقه‌ای است که در عرض جغرافیایی ۲۹ درجه و ۲۷ دقیقه شمالی و طول جغرافیایی ۵۵ درجه و ۴۰ دقیقه شرقی در جنوب غربی استان کرمان واقع شده است. مساحت این شهرستان حدود ۱۶۲۱۷ کیلومتر مربع و ارتفاع آن از سطح دریا حدود ۱۷۸۵ متر است. متوسط دمای سالیانه‌ی شهرستان سیرجان در حدود ۲۵ درجه سانتی‌گراد و متوسط بارندگی آن در حدود ۱۴۴ میلی‌متر می‌باشد و از نظر زمین‌شناسی سنگ‌های منطقه

فقط در بین افراد سالخورده و روستاییان، از لحاظ طب سنتی شناخته شده هستند.

خواص دارویی برخی گیاهان نظیر داوودی خودروی، ارغوان و سنگ دانه‌ی خودروی نیز فقط نزد عشایر منطقه معلوم بوده و بین ساکنان شهری و حتی عطاران منطقه برخی از آن‌ها به خوبی شناخته شده نیستند.

تعدادی از گیاهان این منطقه نیز از قبیل داوودی خودروی، کمای بیابانی، سنگ‌دانه‌ی خودروی، گل میمونی قفقازی، برای اولین بار و تنها در منطقه‌ی سیرجان در استان کرمان گزارش شده‌اند. لازم به ذکر است که بیش‌ترین موارد استفاده از گیاهان دارویی در این منطقه مربوط به درمان بیماری‌های دستگاه گوارش بوده است. هم‌چنین عشایر منطقه و افراد سالخورده اعتقاد زیادی به خاصیت درمانی خارخسک به همراه دم‌گیلاس و کاکل ذرت برای درمان سنگ و عفونت‌های کلیه و مجاری ادراری دارند که در حال حاضر نیز به وفور در ایران جهت درمان سنگ کلیه تجویز و استفاده می‌شود.

(Chevallier, 2004). برای تسهیل در ارائه مطالب، نتایج حاصل از این پژوهش، به صورت جدول آورده شده است (جدول ۱).

این سرزمین به دلیل دارا بودن اقلیم‌های آب و هوایی و گیاهان دارویی متنوع و هم‌چنین اقوامی با آداب و رسوم ویژه، تنوع قابل توجهی از لحاظ استفاده از گیاهان دارویی است. علاوه بر این، علاقه‌ی مردم این سرزمین به یادگیری شاخه‌های مختلف طبابت بر پایه گیاه‌درمانی، سبب گردیده که برخی اطلاعات از زمان‌های بسیار دور تاکنون حفظ شده، مورد استفاده قرار گیرد.

از دیرباز تعداد زیادی از گیاهان دارویی در طب سنتی مردمان این منطقه مورد استفاده قرار می‌گیرد که در این گزارش تنها به بررسی اتنوبوتانی این گیاهان در بین بومیان سیرجان پرداخته شده است. در بررسی انجام شده تعدادی از گیاهان مورد استفاده در طب سنتی شهرستان سیرجان از قبیل پرسیاوشیان، شوید، زرشک، زیره‌ی سیاه کرمانی، گاوزبان و خاکشیر توسط افراد زیادی شناخته شده و به خواص درمانی آن‌ها اشاره شده است. برخی از این گیاهان دارویی مانند بی‌جیندک، بالنگو، شیرخشت، سیاه‌گینه و ریش بزی

جدول - ۱. فهرست مشخصات گیاهان دارویی شهرستان سیرجان و موارد مصرف آن‌ها

ردیف	نام علمی	خانواده	نام فارسی	نام محلی	موارد مصرف	اندام مورد استفاده
۱	<i>Achillea eriophora</i>	Asteraceae	بومادران جنوبی	بومادران	ضد دل درد، ضد اسهال و دل‌پیچه، بادشکن، رفع ناراحتی‌های معده، رفع دل‌دردهای ناشی از قاعدگی	برگ‌ها و سرشاخه‌های گل‌دار
۲	<i>Acinus graveolens</i>	Lamiaceae	شنک	ملنگو	تسکین درد سینه، درمان سرفه‌های خشک، خلط آور	میوه، دانه
۳	<i>Adiantum capillus-veneris</i>	Adiantaceae	پرسیاوشیان	قرصه چای سیاه لنگو	درمان ناراحتی‌های تنفسی، خلط‌آور، سرماخوردگی، گوش درد	برگ‌ها
۴	<i>Alcea aucheri</i>	Malvaceae	ختمی جنوبی	ختمی پاگداری	ملین، درمان سرماخوردگی، آلرژی	گل‌ها
۵	<i>Amygdalus eburnean</i>	Rosaceae	بادام کوهی	ارچن	آلرژی، نافع در جلوگیری از ریزش مو	میوه، صمغ
۶	<i>Amygdalus scoparia</i>	Rosaceae	بادام	بادام تلخ‌بادام کوهی	رفع ریزش مو	برگ‌ها و میوه
۷	<i>Anethum graveolens</i>	Apiaceae	شوید	میتخم	کاهش قند خون، درمان درد مفاصل، رفع دل‌پیچه در کودکان	برگ‌ها و میوه‌ها
۸	<i>Artemisia aucheri</i>	Asteraceae	درمنه	سفید دورمون جاز	تب بر، رفع دل درد، از بین برنده‌ی ضعف عمومی بدن	برگ‌ها و سر شاخه‌های گل‌دار

ادامه جدول - ۱.

ردیف	نام علمی	خانواده	نام فارسی	نام محلی	موارد مصرف	اندام مورد استفاده
۹	<i>Berberis integerrima</i>	Berberidaceae	زرشک	زارچ	رقیق کننده‌ی خون، درمان کبیر، طبع خنک، صفرابر	میوه‌ها
۱۰	<i>Bunium persicum</i>	Apiaceae	زیره سیاه کرمانی	زیره سیاه	رفع سردی مزاج، مقوی در درمان ضعف‌های عمومی، تقویت معده، لاغری	بذر، برگ‌ها و ساقه‌های جوان
۱۱	<i>Cannabis sativa</i>	Cannabaceae	شاهدانه	کنف	ناراحتی‌های مجاری ادراری، خواب‌آور، تقویت دستگاه عصبی، آرام‌بخش	برگ‌ها و سرشاخه‌های گلدار، دانه
۱۲	<i>Cardaria draba</i>	Brassicaceae	بی‌چیندک	موکو	درمان ورم معده، درمان رماتیسم، کاهش اسید معده	برگ‌ها و سرشاخه‌های جوان
۱۳	<i>Cerasus vulgaris</i>	Rosaceae	آلبالو	آلبالو	مُدرّ (دمگل)، تصفیه‌ی کبد و خون (شربت به‌دست آمده از میوه)	میوه و دمگل
۱۴	<i>Cercis siliquastrum</i>	Caesalpiniaceae	ارغوان	ارغوان	درمان زخم‌های عفونی و عمیق	برگ‌ها و پوست ساقه
۱۵	<i>Chrysanthemum coronarium</i>	Asteraceae	داوودی خودروی	داوودی بیابانی	ضد التهاب	برگ، گل و پوست
۱۶	<i>Cichorium pumilium</i>	Asteraceae	کاسنی پاکوتاه	کاسنی	رفع گرم‌زدگی، درمان نارسایی اعمال کبدی، درمان یرقان	ریشه‌ی گیاه
۱۷	<i>Cirsium arvense</i>	Asteraceae	کنگر صحرائی	کنگر	اشته‌آور و تقویت معده	ریشه
۱۸	<i>Citrullus colocynthis</i>	Cucurbitaceae	هندوانه‌ی ابوجهل	حنظل	درمان یبوست، درمان قند خون، ترمیم زخم‌های مزمن عفونی	میوه‌ها
۱۹	<i>Coriandrum sativum</i>	Apiaceae	گشنیز	گشنیز	درمان عفونت‌های گوارشی، کاهش چربی خون، کاهش دهنده‌ی قند خون	میوه‌ها و برگ‌ها
۲۰	<i>Cotoneaster persicus</i>	Rosaceae	شیر خشت	سیاه‌چو	درمان یرقان در کودکان، طبع خنک	میوه
۲۱	<i>Cuminum cyminum</i>	Apiaceae	زیره سیز	زیره سیز	بادشکن، قطع قاعدگی در زنان جوان، مقوی	میوه
۲۲	<i>Datura stramonium</i>	Solanaceae	تاتوره	تاتوره	درمان سوختگی، درمان نقرس، سیاه سرفه	برگ‌ها و دانه‌ها
۲۳	<i>Daucus carota</i>	Apiaceae	هویج خودروی	هویج	رفع کم‌خونی، تقویت بینایی، درمان بی‌اشتهایی مزمن	ریشه‌ی میوه
۲۴	<i>Dendrostellera lessertii</i>	Thymelaeaceae	سیاه‌گینه	گل‌بیدی، مخلصه	درمان دل‌درد و نفخ	برگ‌ها و سرشاخه‌های گلدار

ادامه جدول - ۱.

ردیف	نام علمی	خانواده	نام فارسی	نام محلی	موارد مصرف	اندام مورد استفاده
۲۵	<i>Descurainia sophia</i>	Brassicaceae	خاکشیر	خاکشی	درمان دل درد و ناراحتی‌های معده، ضد عطش و گرم‌مزدگی، تب بر، ضد انگل، جوشاننده ملین، با آب یخ برای درمان اسهال	دانه‌ها
۲۶	<i>Dianthus crinitus</i>	Caryophyllaceae	میخک کرکی	قرنفل	تسکین درد دندان، خوش‌بو کردن دهان، درمان سر درد و ناراحتی‌های عصبی	دانه‌ها
۲۷	<i>Dianthus orientalis</i>	Caryophyllaceae	میخک شرقی	قرنفل	تسکین درد دندان، خوش‌بو کردن دهان	دانه‌ها
۲۸	<i>Dracocephalum polychaetum</i>	Lamiaceae	بادرنجبویه کرمانی	مفرور، زرو، زراب	التیام دردهای موضعی رماتیسمی، دارای طبع گرم، نافع در رفع ناراحتی‌های ناشی از سردی مزاج	برگ‌ها و سرشاخه‌های گلدار
۲۹	<i>Echium amoenum</i>	Boraginaceae	گل گاوزبان	گاوزبان	آرام‌بخش، خواب‌آور	گل‌ها
۳۰	<i>Ephedra distachya</i>	Ephedraceae	ارمک دوردیفی	هوم	درمان زخم معده و التیام سوزش معده	سرشاخه‌های جوان و میوه‌ها
۳۱	<i>Ephedra intermedia</i>	Ephedraceae	ریش‌بز	خیموک	درمان زخم معده و ناراحتی‌های معده	سرشاخه‌های جوان و میوه‌ها
۳۲	<i>Faba vulgaris</i>	Papilionaceae	باقلا	باقلا	مُدرّ، درمان آبسه‌ی دندان	گل، سرشاخه‌های گلدار، میوه و دانه
۳۳	<i>Ferula szowitsiana</i>	Apiaceae	کمای بیابانی	آنغوزه‌ی شیرین	تسهیل‌کننده‌ی درد معده	صمغ
۳۴	<i>Ferula assa-foetida</i>	Apiaceae	آنغوزه	آنغوزه‌ی هنگو، پترک	ضد کرم، درمان ورم معده	صمغ
۳۵	<i>Foeniculum vulgare</i>	Apiaceae	رازیانه	بادیون	ناراحتی‌های معده، درد مفاصل، کمردرد	میوه‌ها
۳۶	<i>Fumaria parviflora</i>	Fumariaceae	شاه‌تره	شاتره	درمان اسهال، استفراغ و رفع دل‌درد	برگ‌ها و سرشاخه‌های گلدار
۳۷	<i>Glycyrrhiza glabra</i>	Papilionaceae	شیرین بیان	ریشه‌ی مک	تسکین و کاهش درد و ورم در دررفتگی‌ها و کوفتگی‌ها، نافع در درمان ورم معده	ریشه یا ریزوم
۳۸	<i>Echium amoenum</i>	Boraginaceae	گل گاوزبان	گاوزبان	آرام‌بخش، خواب‌آور	گل‌ها
۳۹	<i>Ephedra distachya</i>	Ephedraceae	ارمک دوردیفی	هوم	درمان زخم معده و التیام سوزش معده	سرشاخه‌های جوان و میوه‌ها
۴۰	<i>Ephedra intermedia</i>	Ephedraceae	ریش‌بز	خیموک	درمان زخم معده و ناراحتی‌های معده	سرشاخه‌های جوان و میوه‌ها

ادامه جدول -۱.

ردیف	نام علمی	خانواده	نام فارسی	نام محلی	موارد مصرف	اندام مورد استفاده
۴۱	<i>Hordeum vulgare</i>	Poaceae	جو	جو	نقرس، کاهش قندخون	میوه
۴۲	<i>Peganum harmala</i>	Zygophyllaceae	اسپند	دشتی	درمان رماتیسم، کاهش قند خون	دانه‌ها
۴۳	<i>Juglans regia</i>	Juglandaceae	گردو	گردو	برگ و میوه‌ی نارس برای دفع کرم و درمان ترشحات زنانگی	برگ‌ها، میوه‌ها و پوست
۴۴	<i>Lamium album</i>	Lamiaceae	گزنه‌ی سفید	گزنه	درمان رماتیسم	سرشاخه‌های گلدار
۴۵	<i>Lawsonia inermis</i>	Lythraceae	حنا	حنا	تقویت موی سر، درمان بیماری‌های قارچی خارجی و سایر بیماری‌های پوستی، درمان ترک‌های پوستی دست و پا	برگ‌ها
۴۶	<i>Lallemantia royleana</i>	Lamiaceae	بالنگو	ملنگو	درمان سینه درد و ذات‌الریه، درمان سرفه، خلط آور	میوه یا دانه
۴۷	<i>Lepidium sativum</i>	Brassicaceae	شاهی	شاهی	گرفتنی‌های عضلانی، درمان دردهای رماتیسمی	برگ‌ها و دانه‌ها
۴۸	<i>Linum usitatissimum</i>	Linaceae	کتان	کتان	رفع التهاب آبسه‌ها، درمان زخم، درمان ناراحتی‌های دستگاه تناسلی زنان	دانه‌ها
۴۹	<i>Lithospermum arvense</i>	Boraginaceae	سنگ دانه‌ی خودروی	سنگ دانه	ضد سردرد، مسکن	برگ‌ها و ریشه‌ها
۵۰	<i>Malva microcarpa</i>	Malvaceae	پنیرک میوه‌ریز	ختمی	درمان زخم‌های عفونی جلدی، درمان آبسه‌های مخاطی داخل دهان، رفع گرمی (گل‌ها و گل آذین)	دانه‌ها و برگ‌ها
۵۱	<i>Malva neglecta</i>	Malvaceae	پنیرک	ختمی سفید	درمان ناراحتی‌های کلیه	گل‌ها
۵۲	<i>Medicago sativa</i>	Papilionaceae	یونجه	یونجه	افزایش بینایی و افزایش رشد در کودکان ضعیف	تمام قسمت‌های گیاه
۵۳	<i>Mentha longifolia</i>	Lamiaceae	پونه	پودنه	رفع دل درد، نفخ ناشی از سوء هاضمه، ناراحتی‌های معده	برگ‌ها و سرشاخه‌های گلدار، ریزوم
۵۴	<i>Nepeta isphahanica</i>	Lamiaceae	بوته‌های بیابانی	زوفا	بهبود سرماخوردگی و دردهای حاصله	برگ‌ها و سرشاخه‌های گلدار
۵۵	<i>Morus alba</i>	Moraceae	توت سفید	توت سفید	به ترتیب: مُدر، تب‌آور، درمان یبوست	پوست، برگ و میوه
۵۶	<i>Morus nigra</i>	Moraceae	شاه‌توت	توت سیاه	خون‌ساز، دفع کرم، ضد انگل، (در زنان باردار مصرف آن موجب ایجاد ناراحتی عبیدر کودک می‌گردد)	پوست، ریشه، برگ‌ها و میوه‌ها
۵۷	<i>Myrtus communis</i>	Myrtaceae	مورد	موردانه	مسکن اعصاب، درمان سرماخوردگی، رفع بوی زیر بغل	برگ‌ها و میوه‌ها

ادامه جدول ۱-

ردیف	نام علمی	خانواده	نام فارسی	نام محلی	موارد مصرف	اندام مورد استفاده
۵۸	<i>Ocimum basilicum</i>	Lamiaceae	ریحان	ریحون، بهار	معطر کردن غذا، ضد نفخ، هاضم غذا	دانه و کلیه‌ی قسمت‌های هوایی
۵۹	<i>Petroselinum hortense</i>	Apiaceae	جعفری	جعفری	درمان کوفتگی، دفع سنگ کلیه	برگ‌ها و میوه‌ها
۶۰	<i>Plantago amplexicaulis</i>	Plantaginaceae	بارهنک ساقه‌آغوش	تنگ‌بار	ترمیم زخم، درمان آلرژی و گرم‌زدگی، درمان بیماری‌های عفونی، رفع گرمی، دل درد و ناراحتی‌های تنفسی	دانه‌ها
۶۱	<i>Plantago lanceolata</i>	Plantaginaceae	بارهنک نیزه‌ای	تنگ‌بار	ترمیم زخم، درمان آلرژی و گرم‌زدگی، درمان بیماری‌های عفونی، رفع گرمی، دل درد و ناراحتی‌های تنفسی، بازکننده‌ی برونش	دانه‌ها و برگ‌ها
۶۲	<i>Rhamnus prostrata</i>	Rhamnaceae	سیاه تنگرس گسترده	تیتو ماری	قابض و درمان اسهال	میوه‌ها
۶۳	<i>Rheum ribes</i>	Polygonaceae	ریواس	ریواج	قابض، اشتهاآور، تقویت کبد و معده	دُم‌برها و ساقه‌های نورسته
۶۴	<i>Ricinus communis</i>	Euphorbiaceae	کرچک	کنتون	مُلتین‌از بین بردن لکه‌های پوستی	دانه‌ها
۶۵	<i>Rosa damascene</i>	Rosaceae	گل محمدی	گل محمدی	مُلتین‌درمان بی‌بوست و دل‌درهای ناشی از آن	گل
۶۶	<i>Salvia macrosiphon</i>	Lamiaceae	مریک گلی لوله‌ای	مورشک	درمان قاعدگی و ترمیم زخم	دانه‌ها و ریشه
۶۷	<i>Scrophularia scopolii</i>	Scrophulariaceae	گل میمونی قفقازی	مخلصه	رفع زخم‌های قانقاریایی، دیسک کمر، درمان ناراحتی‌های ریوی	میوه‌ها
۶۸	<i>Sesamun indicum</i>	Pedaliaceae	کنجد	کنجد	اکسیر جوانی، تقویت مو و سر، مُقوی، کاهش چربی خون	دانه‌ها
۶۹	<i>Teucrium polium</i>	Lamiaceae	مریم نخودی	کلپوره	ناراحتی‌های معده و دل درد، تأخیر قاعدگی، درمان ناراحتی‌های گوارشی	برگ‌ها و سرشاخه‌های گلدان
۷۰	<i>Tribulus terrestris</i>	Zygophyllaceae	خارخسک	خارخسک	درمان التهاب و آماس‌های خارجی	میوه‌ها
۷۱	<i>Vicia sativa</i>	Papilionaceae	ماشک	ماش	تب‌بر، ماده‌ی غذایی مُقوی، درمان التهاب‌های سطحی	دانه‌ها
۷۲	<i>Zataria multiflora</i>	Lamiaceae	آویشن شیرازی	آویشن-آپیشن	کمر درد، ضد دل‌دردهای ناشی از ناراحتی‌های گوارشی، درمان سرماخوردگی	برگ‌ها و سرشاخه‌های گلدان
۷۳	<i>Ziziphora tenuior</i>	Lamiaceae	کاکوتی	کاکوتی	سرماخوردگی، تقویت قوای جسمی و روانی	تمام قسمت‌های رویشی و زایشی
۷۴	<i>Ziziphus jujuba</i>	Rhamnaceae	عَناب	عَناب	سرماخوردگی، نافع در بهبود مزاج گرم، مُلتین	میوه‌ها

ادامه جدول ۱-

ردیف	نام علمی	خانواده	نام فارسی	نام محلی	موارد مصرف	اندام مورد استفاده
۷۵	<i>Ziziphus spinachristi</i>	Rhamnaceae	کنار، سدر	کنار، سدر	جلوگیری از ریزش مو، بهداشت پوست و رفع ناراحتی‌های پوستی خفیف	برگ‌ها و میوه‌ها
۷۶	<i>Trachyspermum copticum</i>	Apiaceae	زنیان	کسرک	نارحتی‌های معده، نفخ	میوه و گل
۷۷	<i>Salvia compressa</i>	Lamiaceae	مریم گلی گرمسیری	مورپورزو	درمان ورم و زخم معده، ضد عفونی‌کنندهی زخم‌های عفونی (برگ و گل‌ها)، ضد عفونی‌کنندهی روده‌ها	برگ‌ها و سرشاخه‌های گلدار
۷۸	<i>Punica granatum</i>	Punicaceae	گلنار فارسی	گل انار فارسی	بیماری‌های پوستی	میوه
۷۹	<i>Sanguisorba minor</i>	Rosaceae	توت روباه	قیطران	جهت امراض مفصلی و دردهای موضعی مفصلی، درمان دندان‌درد	برگ‌ها و سرشاخه‌های گلدار

Fleming, T. 1998. *PDR for Herbal Medicinals, medical economics company montvale*. New Jersey. pp: 852-853, 926-927, 933-932, 956-959, 1184-1185, 896, 1099.

Heinrich, M. 2000. Ethnobotany and its role in drug development. *Phytother Res*, 14: 479-488.

Iranian Herbal Pharmacopoeia. Ministry of Health and Medical Education Deputy Ministry for food and Drug. 2002. Vol I. pp: 108, 110, 111, 112, 114, 120. Vol II. pp: 180, 764, 514. Tehran, Iran.

Lev, E. and Amar, Z. 2000. Ethnopharmacological survey of traditional drugs sold in Israel at the end of 20th century. *J. Ethnopharmacol*, 72: 191-205.

Mozaffarian, V. 1996. *Dictionary of plant names*. Farhang Moaser Publishers. Tehran. Iran. 1996. pp: 40, 116, 150, 162, 172, 192, 234, 462, 309, 317, 339, 344, 345, 478, 523, 548, 591. Tehran, Iran.

Mozaffarian V. 2003. *Trees and shrubs of Iran*. Farhang Moaser Publisher. pp. 679, 706, 720. Tehran, Iran.

Omidbaigi, R. 2000. *Approaches to production and processing of medicinal plants*. Behnashr publication. Tehran. Vol II. pp. 85, 188. Tehran, Iran.

Ray, A. B., Sarma, B. K. and Singh, U. P. 2004. Medicinal properties of plants. Antifungal, antibacterial and antiviral activities. *International Book Distributing co*. pp. 545.

Rechinger, K. H. 1963-1988. *Flora Iranica*. Vol: 1-173, Akademische Druckund. Verlagsanstalt Graz-Austria.

Salehi Surmaghi, M. H., Aynehchi, Y., Amin, G. and Mahmoodi, Z. 1992. Survey of Iranian plants for saponins, alkaloids, flavonoids and tan-nins. *IV. Daru* 2, 281-291. Tehran, Iran.

۴. نتیجه گیری

مناطق مختلف کشور ایران، دارای اقوامی با فرهنگ و آداب و رسوم در استفاده از گیاهان دارویی است و بر همین اساس برای جمع‌آوری اطلاعات ارزشمند در زمینه‌ی گیاهان دارویی نیاز به تحقیق و تفحص بیشتری در بین این اقوام هست تا با فوت افراد سالخورده دانسته‌های آنان به دست فراموشی سپرده نشود و هم‌چنین از طریق بررسی‌های علمی‌تر در طب سنتی اقوام مختلف می‌توان به منابع جدیدی در درمان بیماری‌ها دست یافت. از سوی دیگر انتظار می‌رود که به دلیل استفاده‌ی بی‌رویه از گیاهان دارویی توسط افراد منطقه و هم‌چنین خشک‌سالی‌های متمادی سال‌های اخیر، مسئولین محترم سازمان منابع طبیعی و محیط زیست در خصوص حفظ و جلوگیری از انقراض برخی از گونه‌های گیاهی این منطقه توجه بیشتری به خرج دهند.

۵. منابع

Anyinam, C. 1995. Ecology and ethnomedicine: exploring links between current environmental crisis and indigenous medical practices. *Soc Sci Med*, 4: 321-329.

Chevallier, A. 2004. Translated by Abbas Rezaeh. *The encyclopedia of medicinal plants*. Published by Vesal. pp: 284-286.

Daftare-Nashre-Farhange-Eslami. 2002. Vol I. pp. 173, 197. Vol III. pp. 323, 324, 284. Vol II. pp. 129, 92. Vol VIII. pp. 23. Tehran, Iran.

Emami, A. 2003. *Painted dictionary of medicinal plants*. Research Center of Materia Medica, Shahid Beheshti University of Medical Sciences. No. 14, pp: 266, 168. Tehran, Iran.

- Valnet, J. 2002. Phytotherapy treatment the diseases with plants. Translated by Ahmad Emami & Mohamad Reza Shams Ardekani, Nasim Nekowie Naini. Rahe-Kamal. Vol I. pp. 272, 307, 308, 250. Vol II. pp. 11, 12, 250, 852.
- Valnet, J. 1997. Translated by Saed Zaman. Medicinal Plants. Methods of cultivation, taking and coloring description of 256 plants. pp. 219, 229, 288.
- Velasco, L. and Goffman, F. D. 1999. Chemotaxonomic significance of fatty acids and tocopherols in Boraginaceae. *Phytochem*, 52: 423-426.
- Zargari, A. 1997. *Medicinal Plants*. Vol. IV. pp. 82, 69, 91, 92, 113, 123, 224, 225. Vol III. pp. 222, 223, Vol II. pp. 170.

